

Ambiguities of Shame (AMOS)

Af postdoc, ph.d. Mikkel Gabriel Christoffersen

Skammen er tvetydig. Den hypotese er udgangspunktet for det forskningsprojekt, jeg er begyndt på fra den 1. april 2019 med støtte fra Carlsbergfondet. Til sammenligning er skylden mere entydig. Skylden opstår, når man har forbrudt sig mod en rimelig forventning, når man har overtrådt en grænse i det etiske liv. Kristendommen og den kristne kultur har et rigt sprog for, hvordan man omgås med skylden: Man angrer, bekender og gør bod, evt. tager man sin straf, og i hvert fald venter man, til offeret måske skulle være klar til tilgive. Fordi skylden er entydig, kan der angives mere entydige anvisninger. Men sådan er det ikke med skammen, for den er tvetydig. På den ene side skal mennesket ikke blive fri af skammen, for så ender det i skamløshed. Skammen hjælper med at finde og respektere grænser i det sociale og private liv, både andres grænser og egne. På den anden side kan skammen også føre til selvhad og depression eller til aggression og vold. Så hvordan lever mennesket med den tvetydige skam, den skam, der findes mellem skamløshed og skamfuldhed? Og hvordan kan man tale teologisk om skammen, så man kan tage højde for

dens tvetydighed? Det er de overordnede spørgsmål, som jeg vil forsøge at besvare.

Forskningssammenhængen “teologi og skam” er relativt ny, men den er på vej frem. I Danmark har Claudia Welz og Niels Henrik Gregersen skrevet enkelte systematisk-teologiske artikler. Enkelte artikler findes også hos pastoralteologen Mogens Lindhardt, der i øvrigt holder en del foredrag om emnet. To nylige danske ph.d.’er har beskæftiget sig med skam, den ene i relation til diagnoser med henblik på Søren Kierkegaard (Christian Hjortkjær fra København), den anden i forbindelse med en undersøgelse af æresbegrebet hos Martin Luther (Sasja Emilie Mathiasen Stopa fra Aarhus). Internationalt begyndte interessen for teologi og skam hos en række pastoralteologer, der siden 1980’erne har undersøgt skammen særligt i en sjælesørgerisk sammenhæng. Det mest omfattende studie af teologi og skam finder man hos den tyske teolog Christina-Maria Bammel, der nu fungerer som præst i Berlin. Hendes bog *Aufgetane Augen – Aufgedecktes Angesicht* fra 2009 går eksegetisk, filosofisk, dogmatisk og dramaturgisk til værks. Dogmatisk trækker Bammel tråde tilbage til

Dietrich Bonhoeffer og Karl Barth, der som nogle af de eneste store protestantiske teologer har arbejdet med begrebet skam, omend ganske sporadisk.

I denne forskningssammenhæng vil mit forskningsprojekt bidrage med tre perspektiver på teologi og skam. De tre perspektiver vil jeg præsentere nu.

Den sociale kamp om skam

For det første spiller skammen en rolle i befrielsesteologien, hvilket er næsten helt overset i litteraturen. For at tydeliggøre det forskningsmæssige nybrud, som jeg håber at bidrage med i denne sammenhæng, har jeg forkortet mit projekt *AMOS* med henvisning til den gammeltestamentlige profet Amos, som spiller en væsentlig rolle i den teologi, der gør brug af skammen i en mere social og politisk kontekst. Fx citerer Martin Luther King den gammeltestamentlige profet Amos i sin berømte *I have a dream*-tale: "Ret skal strømme som vand, retfærdighed som en stadig rindende bæk" (Amos 5,24). Dette citat bruger Martin Luther King til at kritisere sin tids diskrimination af sorte amerikanere, en diskrimination, der ofte havde skam og selvhad til følge hos de sorte. I sine taler og tekster udpenslede King forskellen mellem virkeligheden i USA og alt det, som USA stod for, nemlig frihed, retfærdighed og muligheden for at finde lykken. King's strategiske analyse var, at hvis de hvide borgere og politikere først mærkede skammen over gabet mellem realitet og ideal USA, ville de være nødt til at ændre samfundet, så sorte ikke længere skulle leve i skam. King fandt altså teologisk inspiration hos Amos i sine bestræbelser på

at flytte skam fra de undertrykte til undertrykkerne med henblik på at skabe mere retfærdige samfundsvilkår.

I mit projekt vil jeg undersøge skammens bevægelser i teologier, der har med den slags kontekster at gøre. Udgangspunkt er fortsat, at skammen er tvetydig. Med det udgangspunkt kan man få øje på, at skammen giver anledning til at genoverveje ens handlingsmønstre til gavn for andre; men også at skammen kan være en giftpil, der forsurer livsmodet hos både enkeltpersoner og hele miljøer. Som den amerikanske sociolog Francis Fukuyama har påpeget i sin seneste bog *Identity*, har den ellers legitime kamp for anerkendelse af undertrykte minoriteter spredt sig til så mange dele af samfundet, at den fælles menneskelighed ser ud til at forsvinde af syne – tænk nu bare på *Die Identitäre Bewegung*, der ønsker anerkendelse for en europæisk og hvid identitet. Hvis Fukuyama har ret, skal teologien bidrage til at tænke anderledes om skammens rolle i det sociale og politiske, for at teologien stadig kan virke befriende.

Skam og skyld

For det andet vil jeg undersøge og diskutere pastoralteologernes bidrag til skammens teologi. Hos flere pastoralteologer er analysen den, at den kristne teologi har konkretiseret syndsbegrebet i retning af fænomenet skyld, der handler om, hvad jeg *gør* forkert, og derfor mest talt om Guds nåde som tilgivelse for skyld. Men socialpsykologisk set er det ikke sikkert, at moderne mennesker føler sig fanget af skyldfølelse, måske snarere af skam, af en følelse af at *være* forkert. Så hvis man ikke erfarer Guds nåde som frisættende,

er det ikke (altid), fordi man bare er et stolt tidselgemyt; det kunne også være, fordi man skammer sig så meget over sig selv, at man ikke tror sig værdig til at modtage tilgivelsen. Målet for de pastoralteologer, der deler denne analyse, bliver derfor at opdage et kristent budskab og en kirkeform, der kan komme rundt om skammen og få genrejst mennesket, så det overhovedet kan indgå i relationer til medmenneskene og til Gud. Nogle pastoralteologer fremhæver Tillich's moderne formulering af retfærdiggørelseslæren som det at acceptere, at man er accepteret, selvom man erfarer sig som uacceptabel. Det er et budskab, der konkretiseres liturgisk i den aronitiske velsignelses formulering om, at Gud løfter sit ansigt og giver fred. Andre pastoralteologer søger at tale mennesket op som skabt i Guds billede og dermed værdigt til livet uanset, hvordan vi ellers synes, vi håndterer dette liv. Andre igen ser kirken og præsten som steder, hvor folk kan – eller helst skal kunne – møde et fordomsfrit rum, hvor de kan føle sig velkomne.

Også her vil jeg undersøge skammens tvetydighed. Skammen kan nemlig både opstå, når omgivelserne – samfundet og kirken – begrænser menneskets udfoldelsesmuligheder, og når omgivelserne skaber alt for mange muligheder. Pastoralteologen Stephen Pattison har skrevet om sin barndoms anglikanske kirke, hvor han erfarede fornedrelse og skamfuldhed, uden at det lykkedes at få Kristus til at fremstå som en nærværende frelser, som det nok ellers var tiltænkt. For ham blev kirken én stor erfaring af indskrænkning af de menneskelige muligheder. Derfor er Pattison en af de stærkeste fortalere

for at præge den teologiske antropologi i mere positiv retning, sådan at man taler om mennesker i mere opløftende vendinger. Imidlertid ser det ud til, at konteksten er skiftet i samfundet, og måske også i kirken. Således fremhæver den norske psykiater Finn Skårderud, at skammen i dag opstår af den helt modsatte situation. I dag tales mennesket, særligt det unge menneske, så meget op, at det føler skam over ikke at kunne leve op til sig selv. I dag skal mennesket være unikt, autentisk og enestående. Men vi kan trods alt ikke allesammen blive rige og lykkelige, meget af livet er alligevel leverpostejsfarvet. Den diskrepans skaber skam. Det handler altså om kontekst, og teologien kan i hvert fald ikke bare gentage, hvad Pattison skrev på baggrund af sine barndoms erfaringer. Denne tvetydighed stiller spørgsmålet: hvordan kan teologien tale om menneskelivet, om synden og om gudbilledligheden, sådan at teologien bliver en befriende faktor for folk med meget forskellige erfaringer af skam?

Mellem skamløshed og skamfuldhed

For det tredje – og endelig – forudsætter pastoralteologernes brug af begrebet skam, at skammen er entydigt negativ. Pastoralteologerne henviser ofte til en distinktion mellem “sund skam”, der holder os fra skamløsheden, og “usund skam”, der kan lede til “kronisk skam”, altså en skam, der kommer til at fungere som en fortolkningsnøgle for hele ens tilværelse, så alle relationer ses som en anklage, ja, også den dybfølte anerkendelse kan den skamfulde blive mistroisk overfor. Men når pastoralteologerne så har nævnt di-

stinktionen mellem sund og usund skam, skriver de videre med interesse for, hvordan man heler den usunde skam.

Problemet med den tilgang er, at distinktionen mellem sund og usund skam bliver til en adskillelse mellem to slags skam. Men jeg går ud fra, at skammen er tvetydig. Det er den samme skam, som kan virke både konstruktivt og destruktivt. Derfor er mit tredje spørgsmål, om man kan hele den usunde skam uden at berøre den sunde skam? Det vil jeg undersøge fænomenologisk, psykologisk og teologisk ved at analysere og diskutere de væsentligste bidrag inden for hvert af de felter.

Teologi om skam

Alt i alt handler projektet om at formulere en teologi, der både kan rumme og udfordre de tvetydigheder, som skammen fremviser. Hvad er det kristne evangelium for den, der lever med skammen – mellem skamløshed og skamfuldhed?

Hvad kan det betyde i dag, at Kristus “udholdt korset uden at ænse dets skam” (Heb 12:2)?

I bestræbelserne på at udfolde en teologi om skammen og dens tvetydigheder kan det blive nødvendigt at forlade hele anerkendelsessfæren og afsøge nye veje, sådan som Mogens Lindhardt har påpeget. Hvis skammen bliver destruktiv, når den fryser mennesket fast i sit eget, så skal man måske tænke på Gud som den, der kommer, som den, der sætter i bevægelse fra vand til vin, fra sult til brød, fra død til liv. Måske skal man se efter andre kategorier end dem, der direkte handler om skam og anerkendelse. Det kunne handle om beklædning og nøgenhed, om blikket, både det dømmende og det nådige, eller om den skjulte Gud og den åbenbarede Gud, der viser sit ansigt – alt sammen emner, som man kan finde rig inspiration til at udfolde i det bibelske materiale og i den teologiske tradition.

Was ist Theologie?

Fakultetsseminar med oplæg ved professor, Dr. Johannes Zachhuber,
University of Oxford, Faculty of Theology and Religion
Oplægget følges af en debat.

Tid: Tirsdag den 29. oktober 2019 kl. 14.15-16.00

Sted: Det Teologiske Fakultet, lokale 6B.0.22,

Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Det Teologiske Fakultet

Se alle fakultetets åbne arrangementer på teol.ku.dk.

Eventuelle ændringer annonceres også her.